

Het verband tussen de kwaliteit van de ouderrelatie en probleemgedrag van jongens en meisjes

Masterscriptie Gezinspedagogiek

Pedagogische Wetenschappen, Universiteit Leiden

Naam Student: N.J.C. Sonnega (s0909610)

Naam Begeleider: mw. L.D. van der Pol, MSc

Naam tweede beoordelaar: mw. Dr. M.G. Groeneveld

Onderzoeksgroep: Boys will be boys

Inhoudsopgave

	Pagina
Samenvatting	3
Inleiding	4
Kwaliteit van de partnerrelatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen	5
Opvoedingsovereenstemming	6
Tevredenheid over de partnerrelatie	7
Geslacht van het kind	8
Huidig onderzoek	9
Methode	10
Steekproef	10
Procedure	11
Meetinstrumenten	11
Statistische analyse	13
Resultaten	15
Beschrijvende analyse	15
Beantwoording deelvragen	16
Discussie	20
Opvoedingsovereenstemming tussen ouders	20
Tevredenheid over de partnerrelatie	21
Effecten van de kwaliteit van de partnerrelatie op probleemgedrag van kinderen	22
Geslacht van het kind	23
Sterke punten en beperkingen	23
Toekomstig onderzoek	25
Conclusie en relevantie	25
Referentielijst	27

Samenvatting

In deze studie is onderzocht in hoeverre de mate van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en de tevredenheid over de partnerrelatie van ouders gerelateerd is aan internaliserend en externaliserend probleemgedrag van jonge kinderen. Verder is onderzocht of geslacht van het kind een modererende rol speelt in dit verband. De steekproef bestond uit 100 gezinnen bestaande uit vader, moeder en hun oudste kind (47 jongens). De kinderen waren gemiddeld 48.1 maanden ($SD = 3.8$) oud. Alle te onderzoeken kenmerken, te weten opvoedingsovereenstemming, tevredenheid over de partnerrelatie en probleemgedrag van het kind, zijn onderzocht aan de hand van vragenlijsten die zijn ingevuld door beide ouders. Wat betreft externaliserend probleemgedrag van het kind moet worden vermeld dat naast ouderrapportages ook de mate ongehoorzaamheid in de thuissituatie is geobserveerd. Uit dit onderzoek is gebleken dat minder opvoedingsovereenstemming tussen ouders meer externaliserend probleemgedrag voorspelt bij jonge kinderen. Ook bleek dat minder tevredenheid over de partnerrelatie van de ouders meer internaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen voorspelt. Verder is gebleken dat geslacht van het kind geen moderator is in de relatie tussen de mate van opvoedingsovereenstemming dan wel de mate van tevredenheid over de partnerrelatie en probleemgedrag van het kind.

Inleiding

Een conflictvrije en stressvrije gezinsomgeving bevordert een optimale ontwikkeling bij kinderen (Oliva, Arranz, Parra, & Olabarrieta, 2012). De kwaliteit van de relatie tussen ouders kan daarom een belangrijke rol spelen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen (Whiteside-Mansell, Bradley, McKelvey, & Fussell, 2009). Relationele conflicten kunnen bij de ouders stress oproepen, wat tot minder optimale opvoedingsstrategieën kan leiden (Krishnakumar & Buehler, 2000). Verder kunnen de conflicten bij het kind zelf ook stress en angst oproepen en hierdoor de sociaal-emotionele ontwikkeling belemmeren (Grych & Fincham, 1990). Uit onderzoek is ook gebleken dat conflicten tussen ouders meer externaliserend probleemgedrag, zoals agressie, en meer internaliserend probleemgedrag, waaronder depressie, bij kinderen tot gevolg kunnen hebben (Grych & Fincham, 1990; Jourilles¹ et al., 1991; Jourilles, Murphy, & O'Leary, 1989; Keenan & Shaw, 1997; Webster-Stratton & Hammond, 1999; Whiteside-Mansell et al., 2009). Relatieproblemen tussen ouders hebben daarnaast mogelijk een ander effect de ontwikkeling van jongens en meisjes. Jongens lijken namelijk gevoeliger te zijn voor hun omgeving dan meisjes (Mesman, Bongers, & Koot, 2001). Hoewel in verschillende studies de negatieve effecten zijn aangetoond van al dan niet fysieke conflicten tussen ouders op het gedrag van kinderen, is er nog niet veel onderzoek gedaan naar meer subtiele aspecten van de ouderrelatie die de kwaliteit van de relatie bepalen, zoals de mate van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en tevredenheid over de romantische partnerrelatie. Daarnaast is het onderzoek naar de relatie tussen de kwaliteit van de partnerrelatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen voornamelijk verricht bij kinderen van schoolgaande leeftijd en in de adolescentie en is er nog weinig onderzoek verricht bij peuters en kleuters. In deze studie zal worden onderzocht in hoeverre de mate van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en de tevredenheid over de partnerrelatie van ouders gerelateerd is aan internaliserend en externaliserend probleemgedrag van jonge kinderen en in hoeverre dit verband mogelijk anders is voor jongens en meisjes. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op eerder onderzoek naar het effect van relatieproblemen tussen ouders op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Ten eerste wordt er kort ingegaan op het effect van conflicten tussen ouders. Vervolgens zal de mogelijke invloed van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en de tevredenheid over de romantische partnerrelatie op de ontwikkeling van sociaal-emotionele gedragingen bij jonge kinderen worden besproken evenals mogelijke verschillen in reacties tussen jongens en meisjes. Tenslotte volgt een omschrijving van de onderzoekshypotheses.

Kwaliteit van de partnerrelatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen

Kinderen hebben een grotere kans om zich optimaal te kunnen ontwikkelen wanneer zij opgroeien in een omgeving die vrij is van conflicten en stress (Oliva, Arranz, Parra, & Olabarrieta, 2012). De gezinsomgeving wordt voor een belangrijk deel beïnvloed door de kwaliteit van de relatie tussen ouders. Uit onderzoek is gebleken dat in gezinnen met een open en harmonieuze communicatie tussen de gezinsleden, kinderen betere sociale vaardigheden ontwikkelen, meer zelfvertrouwen hebben en minder probleemgedrag vertonen dan kinderen die opgroeien in een conflictvolle gezinssituatie (Youngblade et al., 2007). In veel gezinnen komen er echter wel eens conflicten voor (Buehler & Trotter, 1990). Uit onderzoek blijkt dat zowel de frequentie als de ernst van conflicten tussen ouders een negatieve invloed heeft op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Cavendish, Montaque, Enders, & Dietz, 2014; Montaque, Cavendish, Enders, & Dietz, 2010; Wolfe, Jaffe, Wilson, & Zak, 1985). Zo bleek uit een cross-sectioneel onderzoek van Wolfe en collega's (1985) dat kinderen een grotere kans hebben op het ontwikkelen van probleemgedrag en gebrekkige sociale vaardigheden (zoals het niet kunnen sluiten en behouden van relaties en vriendschappen) wanneer er meer conflicten zijn tussen ouders. Uit een recenter longitudinaal onderzoek van Montaque en collega's (2010) bleek dat jongeren meer probleemgedrag lieten zien naarmate er meer conflicten tussen hun ouders waren. Conflicten tussen ouders kunnen zowel direct als indirect via het opvoedgedrag van de ouders de ontwikkeling van het kind negatief beïnvloeden. Direct kunnen conflicten tussen ouders stress en angst oproepen bij het kind en hierdoor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind belemmeren (Grych & Finchman, 1990; Jourilles¹ et al. 1991). Daarnaast kunnen relationele conflicten stress oproepen bij de ouders, wat tot minder optimale opvoedingsstrategieën kan leiden zoals minder betrokkenheid bij het kind en minder responsieve reacties op de signalen van het kind (Krishnakumar & Buehler, 2000). Deze minder optimale opvoedingsstrategieën kunnen vervolgens een negatief effect hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind (Whiteside-Mansell et al., 2009). Uit verschillende studies is bijvoorbeeld gebleken dat een gebrek aan betrokkenheid bij het kind gerelateerd is aan meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen, zoals agressie en delinquentie in de adolescentie (Bean, Barber & Crane, 2006; Pettit, Laird, Dodge, Bates & Criss, 2001; Campbell, Pierce, Moore, Marakovitz & Newby, 1996).

Hoewel er al veel onderzoek is gedaan naar de gevolgen van conflicten tussen ouders, is er nog relatief weinig onderzoek verricht naar andere, meer subtiele aspecten van de partnerrelatie die een indicatie kunnen geven van de kwaliteit van de relatie, zoals de mate waarin ouders het met elkaar eens zijn over de manier van opvoeden en de mate waarin

ouders zich tot elkaar aangetrokken voelen. Het kan daarbij interessant zijn om verschillende aspecten van de kwaliteit van de partnerrelatie te onderzoeken omdat deze mogelijk een andere invloed kunnen hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Zo is uit een aantal onderzoeken gebleken dat relatieproblemen die direct te maken hebben met (de opvoeding van) het kind, zoals opvoedingsovereenstemming, een sterker negatief effect kunnen hebben op de ontwikkeling van kinderen dan andere relatieproblemen (Chen & Johnston, 2012; Dadds & Powell, 1991; Jourilles¹ et al., 1991; Kerig, 1996). In dit onderzoek worden twee aspecten van de partnerrelatie onderzocht, te weten opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie. Deze twee aspecten zullen hieronder apart besproken worden.

Opvoedingsovereenstemming

Aspecten van een relatie die direct gerelateerd zijn aan de opvoeding van kinderen blijken één van de belangrijkste oorzaken te zijn van conflicten tussen koppels (Chen & Johnston, 2012). Het kan voor ouders een grote uitdaging zijn elkaars ideeën over opvoeden op elkaar af te stemmen. Dit kan mogelijk vooral bij ouders van jonge kinderen het geval zijn omdat ouders nog moeten wennen aan hun rol als ouder en hun opvoedingsstrategieën voortdurend moeten aanpassen aan de snelle ontwikkeling van hun kind. Wanneer ouders het niet met elkaar eens kunnen worden over de opvoeding, is er het risico dat ouders verschillende regels hanteren, wat tot gevolg kan hebben dat het kind niet weet hoe hij of zij zich moet gedragen (Chen & Johnston, 2012). Verder kan een kind worden meegenomen in een conflict tussen de ouders over de opvoeding, bijvoorbeeld doordat de ouders het kind de keuze geven tussen (de opvoedingsstijl van) één van hen (Chen & Johnston, 2012). Hierdoor kan het kind in een loyaliteitsconflict terecht komen.

Een aantal studies hebben uitgewezen dat onenigheid over de opvoeding tussen ouders een negatief effect kan hebben op het gedrag van kinderen (Chen & Johnston, 2012; Keenan & Shaw, 1997; Teubert & Pinquart, 2010). Zo laten kinderen wiens ouders het geregeld niet met elkaar eens zijn over de manier van opvoeden meer agressie en gedragsstoornissen zien dan kinderen wiens ouders wel vaak in overeenstemming met elkaar zijn wat betreft de opvoeding (Chen & Johnston, 2012; Dadds & Powell, 1991; Kerig, 1996). Uit ander onderzoek blijkt dat meer onenigheid over de opvoeding tussen ouders meer internaliserend probleemgedrag bij kinderen voorspelt, waaronder angstig en teruggetrokken gedrag (Chen & Johnston, 2012; Jourilles¹ et al., 1991). Onenigheid over de opvoeding is vaak ook gerelateerd aan meer (fysieke en verbale) conflicten tussen ouders. De conflicten tussen de ouders kunnen

nog voor extra stress zorgen bij het kind, naar de stress door de onzekerheid over welke regels gehanteerd worden (Chen & Johnston, 2012).

Tevredenheid over de partnerrelatie

Een ander aspect van de relatie tussen ouders welke van invloed kan zijn op de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen is de mate van tevredenheid van vaders en moeders over de (romantische) relatie met hun partner. Wanneer ouders minder tevreden zijn over hun relatie kan dit leiden tot spanningen in het gezin. Dit idee wordt ondersteund door onderzoek dat aantoont dat ouders die minder tevreden zijn over hun relatie vaker depressief en emotioneel uitgeput zijn (Fishman & Meyers, 2000). Moeders die ontevreden zijn over hun relatie lijken daarbij de neiging te hebben om minder tijd met hun kinderen door te brengen, hun kinderen minder vaak te prijzen en minder affectie te tonen naar hun kinderen toe in vergelijking met moeders die wel tevreden zijn over hun partnerrelatie. Het gebrek aan warmte en affectie ten gevolge van ontevredenheid over de partnerrelatie kan bij het kind voor psychologische stress zorgen (Fishman & Meyers, 2000). Deze psychologische stress kan de ontwikkeling van sociaal-emotionele vaardigheden bij kinderen belemmeren (Grych & Finchman, 1990; Jourilles¹ et al. 1991; Oliva, Arranz, Parra, & Olabarrieta, 2012).

Uit meerdere onderzoeken is gebleken dat ontevredenheid over de partnerrelatie gerelateerd is aan meer gedragsproblemen (Cummings & Davies, 2002; Linville et al., 2010; Schoppe-Sullivan, Schermerhorn, & Cummings, 2007). Zo werd in een onderzoek van Fishman en Meyer (2000) gevonden dat kinderen wiens ouders ontevreden waren over hun partnerrelatie verdrietiger en minder sociaal vaardig waren dan kinderen wiens ouders wel tevreden waren over hun partnerrelatie. In een onderzoek van Cummings en Davies (2002) bleek verder dat kinderen wiens ouders minder tevreden waren over hun partnerrelatie ook vaker ongehoorzaam waren naar hun ouders toe dan kinderen wiens ouders wel tevreden waren over hun partnerrelatie. Op basis van bovenstaande resultaten kan gesuggereerd worden dat wanneer ouders minder tevreden zijn over de onderlinge relatie, dit niet alleen internaliserend probleemgedrag, maar ook externaliserend probleemgedrag bij het kind tot gevolg kan hebben.

De studies waarin de relatie tussen opvoedingsovereenstemming dan wel tevredenheid over de partnerrelatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling bij kinderen is onderzocht waren vooral op kinderen in basisschoolleeftijd en in de adolescentieperiode gericht. Er is nog relatief weinig onderzoek verricht onder kinderen in de peuter- en kleuterleeftijd (Linville et al., 2010). Het is echter mogelijk dat jongere kinderen sterker worden beïnvloed door de

kwaliteit van de relatie tussen ouders dan schoolgaande kinderen en adolescenten, omdat jongere kinderen vaker in de directe omgeving van hun ouders aanwezig zijn en op deze manier meer worden blootgesteld aan spanningen die spelen tussen de ouders. Om deze reden is het belangrijk dat er meer onderzoek wordt gedaan naar het effect van opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie op het probleemgedrag van jonge kinderen.

Geslacht van het kind

Het is mogelijk dat de invloed van de kwaliteit van de relatie tussen ouders op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen anders is voor jongens en meisjes. Jongens en meisjes lijken namelijk verschillend te reageren op hun omgeving, ze lijken met andere woorden differentieel ontvankelijk te zijn voor omgevingsinvloeden (Mesman, Bongers, & Koot, 2001). Uit onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat jongens gevoeliger zijn voor omgevingsinvloeden, zoals de opvoedingsstijl van de ouders, dan meisjes (Mesman, Bongers, & Koot, 2001). Het is daarom denkbaar dat de kwaliteit van de relatie tussen ouders een sterker effect heeft op jongens dan op meisjes (Keenan & Shaw, 1997). Uit meerdere onderzoeken is ook gebleken dat bij meer conflicten tussen ouders jongens meer probleemgedrag laten zien dan meisjes (Adamson & Thompson, 1998; Jourilles¹ et al., 1991).

Jongens en meisjes laten, naast verschillen in de mate van probleemgedrag, mogelijk ook ander type probleemgedrag zien in reactie op relatieproblemen tussen de ouders. Vanaf gemiddeld vier jaar ontstaat er een verschil in het type probleemgedrag dat jongens en meisjes laten zien. Gemiddeld laten meisjes meer internaliserend probleemgedrag zien en jongens juist meer externaliserend probleemgedrag (Keenan & Shaw, 1997). Uit het onderzoek van Keenan en Shaw (1997) is ook gebleken dat wanneer ouders aangeven dat zij de relatie met hun partner als minder positief ervaren, dit vanaf vierjarige leeftijd van het kind bij meisjes tot meer internaliserend probleemgedrag kan leiden, terwijl dit bij jongens juist tot meer externaliserende probleemgedragingen kan leiden. Echter, ander onderzoek laat resultaten zien die in de tegenovergestelde richting wijzen. In een onderzoek van Dadds en Powell (1991) bleek bijvoorbeeld dat wanneer de ouders het minder eens waren over de opvoeding, jongens meer internaliserend probleemgedrag lieten zien. Dit verband werd bij meisjes niet gevonden. Een vergelijkbaar resultaat werd gevonden in het onderzoek van El-Sheikh en More-Station (2004), waarin alleen jongens meer internaliserend probleemgedrag lieten zien wanneer vaders en moeders meer huwelijksproblemen rapporteerden. Er zijn dus wisselende resultaten gevonden in eerder onderzoek wat betreft de invloed van de kwaliteit van de

partnerrelatie op de ontwikkeling van internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij jongens en meisjes. Meer onderzoek waarin beide types probleemgedrag worden onderzocht is nodig om inzicht te krijgen in de rol van de kwaliteit van de ouderrelatie op de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes.

Huidig onderzoek

Veel studies naar de kwaliteit van de ouderrelatie hebben alleen gegevens van de moeder gebruikt in hun onderzoek. Vaders zijn echter de afgelopen decennia een steeds grotere rol gaan spelen in het gezinsleven (Day & Lamb, 2004). In eerder onderzoek naar de kwaliteit van de ouderrelatie bleek dat de mening van zowel moeder als vader over de partnerrelatie invloed lijkt te hebben op het probleemgedrag van kinderen (Kerig, 1996). Om deze reden is in dit onderzoek naast de mening van de moeder ook de mening van de vader over de kwaliteit van de partnerrelatie meegenomen. In dit onderzoek wordt gekeken in hoeverre de opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie van beide ouders gerelateerd is aan internaliserend en externaliserend probleemgedrag van vierjarige kinderen. Verder wordt onderzocht of de relatie tussen de kwaliteit van de ouderrelatie en het probleemgedrag van de kinderen gemodereerd wordt door geslacht van het kind. Er wordt verwacht dat bij een mindere mate van opvoedingsovereenstemming tussen de ouders en een mindere mate van tevredenheid over de partnerrelatie, de kinderen meer internaliserend en meer externaliserend probleemgedrag zullen laten zien. Daarnaast wordt verwacht dat de relatie tussen de kwaliteit van de ouderrelatie en probleemgedrag van het kind sterker is voor jongens dan voor meisjes. In dit onderzoek is er geen hypothese geformuleerd over verschillen in type probleemgedrag tussen jongens en meisjes in relatie tot de mate van opvoedingsovereenstemming en de tevredenheid over de partnerrelatie vanwege de wisselende onderzoeksresultaten op dit vlak tot nu toe.

Methode

Steekproef

De data die gebruikt is in dit onderzoek is afkomstig van het longitudinale onderzoeksproject ‘Boys will be boys?’ dat liep van maart 2010 tot maart 2015. Binnen dit onderzoeksproject is het opvoedgedrag van beide ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen onderzocht. Gendersverschillen in het gedrag van broers en zussen en het verschil in opvoedgedrag van de ouders bij jongens en meisjes stonden centraal in het onderzoek. Er werd binnen dit project gekeken naar tweeoudergezinnen met twee kinderen. Er werden zowel gezinnen met kinderen van hetzelfde geslacht als gezinnen met kinderen van verschillend geslacht onderzocht. Het ‘Boys will be boys?’ project maakte gebruik van meerdere vormen van dataverzameling, te weten thuisobservaties, computertaken, hormoonmetingen en vragenlijsten. Binnen het onderzoeksproject werden zowel verschillen tussen de gezinnen als verschillen binnen het gezin onderzocht. Hierdoor kunnen niet alleen jongens en meisjes in het algemeen met elkaar vergeleken worden, maar ook broers en zussen binnen hetzelfde gezin.

Contactgegevens van mogelijk geschikte gezinnen voor deelname aan het project zijn verkregen door middel van de gemeenteregisters in het westen van Nederland. Eenoudergezinnen, ouders en kinderen met een fysieke of verstandelijke handicap en ouders die geen of onvoldoende Nederlands spraken of niet in Nederland waren geboren werden uitgesloten van het onderzoek. De ouders kregen een informatiebrief over het onderzoek alsmede een antwoordkaart thuis gestuurd. Indien ouders aangaven mee te willen doen aan het onderzoek, werden ze gebeld voor meer details over het onderzoek.

In dit onderzoek zijn beide ouders met hun oudste kind onderzocht tijdens het tweede meetmoment, het oudste kind is dan ongeveer vier jaar oud. De steekproef van dit onderzoek bestaat uit 100 gezinnen, welke zijn geselecteerd uit de totale steekproef van het ‘Boys will be boys?’ project. De gezinnen zijn aselect geselecteerd met als enige criterium dat ze geen missende waarden hadden op de voor dit onderzoek benodigde vragenlijsten en observatietaak. Van de 100 kinderen waren er 47 jongens en de gemiddelde leeftijd van de kinderen was 48.1 maanden ($SD = 3.8$). De gemiddelde leeftijd van de vaders was 37.3 jaar ($SD = 5.5$) en de gemiddelde leeftijd van de moeders was 34.4 jaar ($SD = 3.5$). Het opleidingsniveau van de ouders lag hoog; 81% van de vaders had minimaal een diploma van het hoger beroeps onderwijs (hoger beroeps onderwijs/propedeuse aan de universiteit: 33%; master/ post-hoger beroeps onderwijs: 48%). Bij de moeders lag dit percentage op 82% (hoger beroeps onderwijs/ propedeuse aan de universiteit: 34%; master/ post-hoger beroeps

onderwijs: 48%). De overige ouders hadden hoger voortgezet onderwijs of middelbaar beroeps onderwijs als hoogst afgeronde opleiding (vaders: 16%; moeders: 18%). Van de vaders had 3% middelbaar algemeen voortgezet onderwijs als hoogst afgeronde opleiding. Verder waren de ouders binnen de meeste gezinnen getrouwd (83%). De overige ouders hadden een geregistreerd partnerschap (6%), een samenwoningsovereenkomst (8%) of waren ongehuwd (3%).

Procedure

Binnen het ‘Boys will be boys?’ project werden de gezinnen gedurende vier jaar gevolgd. Jaarlijks werden er twee huisbezoeken afgelegd: één met vader en de twee kinderen en één met moeder en de twee kinderen. Voorafgaand aan elk huisbezoek kregen beide ouders een set vragenlijsten, deze gingen over het gedrag van de kinderen en de ouders. Verder werden er ook verschillende achtergrondkenmerken uitgevraagd, zoals de burgerlijke staat en het opleidingsniveau van beide ouders. De huisbezoeken werden volgens een vast schema uitgevoerd door twee getrainde onderzoekers. Tijdens het huisbezoek werd de ouder zowel met elk kind apart als met beide kinderen samen geobserveerd. Verder werden er bij de ouders en kinderen computertaakjes afgenomen. De observatietaken waren onder andere bedoeld om de disciplineringsstijl en mate van sensitiviteit van de ouder en te meten. Bij de kinderen werd onder andere de mate van probleemgedrag en empathie onderzocht. Na het afronden van het bezoek kregen de kinderen een klein presentje en de ouders een vergoeding als dank voor hun deelname. De volgorde van de vader- en moederbezoeken en van de observatietaken (o.a. of het oudste of jongste kind eerst apart met de ouder werd geobserveerd) wisselde per jaar zowel binnen de gezinnen als tussen de gezinnen.

Meetinstrumenten

Opvoedingsovereenstemming. De mate van opvoedingsovereenstemming tussen de ouders is gemeten met de Child-Rearing Disagreement Scale (CRDS) (Jourilles, Bourg & Farris, 1991). Beide ouders hebben deze vragenlijst ingevuld. De vragenlijst bestaat uit 21 vragen over de mate van irritatie over het gedrag van de partner bij opvoedsituaties. De vragen werden in twee delen beantwoord. De ouders werd eerst gevraagd of zij een bepaalde situatie in de afgelopen zes maanden hadden meegemaakt. Wanneer het antwoord daarop ‘ja’ was, werd de ouders gevraagd om aan de hand van een 6-puntsschaal (1= nooit, 6= dagelijks) aan te geven in welke mate zij zich aan die situatie stoorden. Een voorbeelditem uit de CRDS is: “Hij corrigeerde onze kinderen te snel”. De interne consistentie (Cronbach’s Alpha) van

deze vragenlijst was 0.86 voor moeders, en 0.81 voor vaders. De scores van de vaders en moeders waren significant met elkaar gecorreleerd ($r = .34, p < .01$), maar verschilden ook significant van elkaar ($t(99) = -3.84, p < .01$). Om deze reden is de samengestelde variabele berekend door het gemiddelde te berekenen van de gestandaardiseerde scores van vaders en moeders.

Tevredenheid over de partnerrelatie. Tevredenheid over de partnerrelatie is gemeten met de Maudsley Marital Questionnaire (MMQ) (Arrindell, Boelens & Lambert, 1983). Beide ouders hebben deze vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst bestaat uit tien vragen over hoe ouders over bepaalde aspecten in hun relatie denken. Een voorbeelditem van de MMQ is: “Krijgt u genoeg warmte en begrip van uw partner?” De vragenlijst wordt aan de hand van een 8-puntsschaal (0= goed, 8=slecht) ingevuld, waarbij een hogere score betekend dat de ouder minder tevreden is over de relatie. De interne consistentie (Cronbach’s Alpha) van deze vragenlijst was 0.72 voor moeders en 0.84 voor vaders. De gemiddelde scores van vaders en moeders waren significant met elkaar gecorreleerd ($r = .28, p < .01$) en verschilden niet significant van elkaar ($t(99) = -.41, p = .69$). Om deze reden konden de scores van vaders en moeders worden samengenomen door het berekenen van een gemiddelde score.

Internaliserend en externaliserend probleemgedrag van het kind. Het probleemgedrag van het kind is gemeten met de Child Behavior Checklist (CBCL) (Achenbach & Rescorla, 2000). Beide ouders hebben deze vragenlijst ingevuld. De CBCL bestaat uit meerdere (syndroom)schalen, in dit onderzoek is er alleen gebruik gemaakt van de schalen internaliserend en externaliserend probleemgedrag. De vragenlijst bestond uit 55 items over het gedrag van het kind in de afgelopen 2 maanden. Een voorbeelditem van de schaal internaliserend probleemgedrag is: “Kijkt andere mensen niet aan; vermijdt oogcontact”. Een voorbeelditem van de schaal externaliserend probleemgedrag is: “Kan niet stilzitten, is onrustig of overactief”. De CBCL wordt ingevuld aan de hand van een 3-puntsschaal (0=‘helemaal niet’, 1=‘beetje/soms’ en 2=‘duidelijk/vaak’), waarbij een hogere score betekent dat het kind meer van het aangegeven gedrag vertoont. De interne consistentie (Cronbach’s Alpha) van de schaal Internaliserend probleemgedrag was van moeders .81 en van vaders .78. Voor de schaal Externaliserend probleemgedrag was de interne consistentie van moeders .93 en van vaders .92. De gemiddelde scores van vaders en moeders waren significant met elkaar gecorreleerd (internaliserend: $r = .51, p < .01$; externaliserend: $r = .51, p < .01$) en verschilden niet significant van elkaar (internaliserend: $t(99) = -.32, p = .75$; externaliserend: $t(99) = -.62, p = .54$). Om deze reden konden de scores van vaders en moeders op beide schalen apart worden samengenomen door het berekenen van een gemiddelde score.

Ongehoorzaamheid. Ongehoorzaam gedrag van het kind is gemeten met behulp van een observatietaak. Zowel vaders als moeders kregen tijdens deze taak een tas met aantrekkelijk speelgoed aangereikt van de onderzoeker met daarbij de opdracht dat de kinderen het speelgoed niet mochten aanraken. Tijdens deze taak mochten de kinderen twee minuten lang niet aan al het aantrekkelijk speelgoed zitten en de twee daaropvolgende minuten mochten zij alleen met een knuffelkonijn spelen (het minst aantrekkelijke stuk speelgoed). Onder ongehoorzaam gedrag werd het reiken naar of het daadwerkelijk aanraken van het verboden speelgoed verstaan. Nadat een kind ongehoorzaam gedrag had vertoond werd gedurende 10 seconden de reactie van de ouder gemeten. Gedurende deze 10 seconden werd eventueel ander ongehoorzaam gedrag van het kind niet gecodeerd. Het totaal aantal keren dat het kind ongehoorzaam vertoonde tijdens de taak vormde de totale ongehoorzaamheidsscore.

De codeurs van ongehoorzaam gedrag kregen voorafgaand aan het coderen een training. Hierin werd geoefend met het coderen van fragmenten die al door geoefende codeurs waren gecodeerd. De codeurs in training codeerden deze fragmenten, waarna deze, tijdens de training sessies, werden besproken. Na de training werd op basis van een betrouwbaarheidsset van 30 fragmenten een intercodeursbetrouwbaarheid berekend. De intercodeursbetrouwbaarheid (intraclasse correlatiecoëfficiënt, ‘absolute agreement’) was hoger dan .70 voor alle codeurparen. De gemiddelde scores van ongehoorzaamheid van het kind tijdens de vader- en moederbezoeken waren significant met elkaar gecorreleerd ($r = .26, p = .01$) en verschilden niet significant van elkaar ($t(99) = -1.62; p = .11$). Om deze reden konden de scores van vaders en moeders worden samengenomen door het berekenen van een gemiddelde score.

Statistische analyses

De statistische analyses ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn met behulp van het programma SPSS 19.0 uitgevoerd. Voorafgaande aan de data-analyse is een univariate data-inspectie uitgevoerd waarbij is gekeken naar de verdeling van de scores op de vragenlijsten en op de observatietaak. Hierbij zijn de normaliteit van de variabelen, eventuele uitbijters en missende waarden onderzocht.

Om te onderzoeken of de mate van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en tevredenheid over de partnerrelatie significante voorspellers zijn van probleemgedrag van het kind zijn er drie meervoudige regressieanalyses uitgevoerd met als uitkomstvariabelen “Internaliserend probleemgedrag”, “Externaliserend probleemgedrag” en

“Ongehoorzaamheid”. Naast de hoofdeffecten van opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie is er onderzocht of geslacht van het kind een modererend effect heeft op het verband tussen de kwaliteit van de partnerrelatie en gedragsproblemen van kinderen. De regressieanalyses zijn uitgevoerd aan de hand van drie stappen. In de eerste stap van de regressieanalyse zijn geslacht en leeftijd van het kind als predictoren aan het model toegevoegd. In stap twee werden opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie als predictoren aan het model toegevoegd. In de derde stap werden de interactietermen “Opvoedingsovereenstemming en Geslacht” en “Tevredenheid over de partnerrelatie en Geslacht” als predictoren aan het model toegevoegd. De twee interactietermen zijn berekend door de predictorvariabelen te standaardiseren en te vermenigvuldigen met de variabele “Geslacht”. Vanwege het gebruik van de interactietermen zijn de predictoren “Opvoedingsovereenstemming” en “Tevredenheid over de partnerrelatie” gecentreerd om de collineariteit te verminderen. Om te controleren of de resultaten op basis van de regressieanalyses betrouwbaar waren, zijn de volgende aannames getest: normaliteit van de verdeling van de residuen, multicollineariteit tussen de predictoren, geen (bivariate) uitbijters en het bestaan van een lineair verband tussen de predictor- en responsvariabelen.

Resultaten

Beschrijvende analyse

In Tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken weergegeven van de ouderkenmerken “Tevredenheid over de partnerrelatie” en “Opvoedingsovereenstemming” en van de kinderkenmerken “Externaliserend probleemgedrag”, “Internaliserend probleemgedrag” en “Ongehoorzaamheid”. In deze tabel staan de minima, maxima, gemiddelden, standaard deviaties en de gestandaardiseerde scheefheid en kurtosis van de variabelen vermeld.

In Tabel 1 is te zien dat vier variabelen (“Tevredenheid over de partnerrelatie”, “Opvoedingsovereenstemming”, “Internaliserend probleemgedrag” en “Ongehoorzaamheid”) scheef naar rechts zijn verdeeld. De gestandaardiseerde scheefheid van deze variabelen had namelijk een waarde hoger dan 4.0. De variabelen zijn getransformeerd door middel van een logtransformatie. Er waren geen uitbijters of missende waarden in deze steekproef.

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken van Relatiekenmerken van de Ouders en Probleemgedrag van Kinderen (n=100)

	Min.	Max.	M	SD	Z _{Scheefheid}	Z _{kurtosis}
Tevredenheid over de partnerrelatie	0	31	10.16	7.22	4.20	0.85
Opvoedingsovereenstemming	1	57	16.81	10.24	4.71	3.68
Externaliserend probleemgedrag	2	43	19.09	8.78	2.49	0.26
Internaliserend probleemgedrag	0	20	6.27	3.80	4.20	2.63
Ongehoorzaamheid	1	23	6.71	5.05	4.49	1.25

Noot. De variabelen “Tevredenheid over de partnerrelatie”, “Opvoedingsovereenstemming”, “Internaliserend probleemgedrag” en “Ongehoorzaamheid” zijn getransformeerd (logtransformatie).

In Tabel 2 zijn de correlaties tussen de predictor- en responsvariabelen weer gegeven. In de tabel is te zien dat de mate van opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie positief met elkaar zijn gecorreleerd. Dit betekent dat een mindere mate van opvoedingsovereenstemming gerelateerd is aan een mindere mate van tevredenheid over de

partnerrelatie. Externaliserend probleemgedrag bleek ook positief gerelateerd te zijn aan tevredenheid over de partnerrelatie, opvoedingsovereenstemming en internaliserend probleemgedrag. Dit betekent dat meer externaliserend probleemgedrag van het kind gerelateerd is aan minder opvoedingsovereenstemming, minder tevredenheid over de partnerrelatie en meer internaliserend probleemgedrag. Verder waren ongehoorzaamheid en internaliserend probleemgedrag negatief aan elkaar gerelateerd. Dit betekent dat meer ongehoorzaamheid bij het kind gerelateerd is aan minder internaliserend probleemgedrag.

Tabel 2

Correlaties tussen de Relatiekenmerken van de Ouders en Probleemgedrag van het Kind (N=100)

	1	2	3	4	5
1. Tevredenheid over de partnerrelatie	-				
2. Opvoedingsovereenstemming	.51**	-			
3. Internaliserend probleemgedrag	.18	.09	-		
4. Externaliserend probleemgedrag	.22*	.37**	.34**	-	
5. Ongehoorzaamheid	.01	-.03	-.20*	.05	-

Noot. * = $p < .05$; ** = $p < .01$

Beantwoording deelvragen

Aannames regressieanalyses. Voorafgaand aan de interpretatie van de regressiemodellen zijn er een vijftal aannames gecontroleerd. Allereerst is er, met behulp van een spreidingsdiagram, gecontroleerd of er sprake was van een lineair verband tussen de predictor- en responsvariabelen, dit bleek het geval te zijn. Verder bleek uit de residuenplots dat er bij alle responsvariabelen sprake was van homoscedasticiteit. De correlaties tussen de variabelen waren niet erg hoog ($r < .52$), wat er op duidt dat er geen sprake was van multicollineariteit. De residuen van de drie regressieanalyses waren verder normaal verdeeld. Als laatste werden er geen (bivariate) uitbijters gevonden in de steekproef.

Externaliserend probleemgedrag. Tabel 3 toont de resultaten van de regressieanalyse waarmee werd getoetst of opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie externaliserend probleemgedrag voorspellen. De controlevariabelen, geslacht van het kind en leeftijd van het kind, bleken geen significante voorspellers te zijn. In de tweede stap bleek opvoedingsovereenstemming een significante voorspeller te zijn van externaliserend

probleemgedrag ($t = .3.07, \beta = .36, p < .01$). De positieve Beta-coëfficiënt geeft aan dat een hogere score op opvoedingsovereenstemming, meer externaliserend probleemgedrag voorspelt. Dit betekent in dit geval dat minder opvoedingsovereenstemming tussen de ouders meer externaliserend probleemgedrag bij het kind voorspelt (een hogere score op de CRDS betekent minder opvoedingsovereenstemming). Tevredenheid over de partnerrelatie bleek geen significante voorspeller te zijn voor externaliserend probleemgedrag. Het model, met de voorspellers tevredenheid over de partnerrelatie en opvoedingsovereenstemming, was significant ($F(6) = 4.13, p < .01$). De verklaarde variantie van het hele model was 21 %. Tenslotte werd er geen bewijs gevonden voor een modererend effect van geslacht van het kind op het verband tussen tevredenheid over de partnerrelatie en externaliserend probleemgedrag. Ditzelfde gold voor het verband tussen opvoedingsovereenstemming en externaliserend probleemgedrag.

Tabel 3

Multipiele Regressieanalyse voor Externaliserend Probleemgedrag (N=100)

	Ongestandaardiseerde		Gestandaardiseerde	T	P
	Coëfficiënten		coëfficiënten		
	B	Std. Error	Beta		
<i>Stap 1</i>					
Geslacht van kind	-.02	.04	-.04	-.45	.66
Leeftijd van kind	.01	.01	.02	.19	.85
<i>Stap 2</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie	.09	.09	.12	1.06	.29
Opvoedingsovereenstemming	.56	.18	.36	3.07	.01
<i>Stap 3</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie x geslacht	-.17	.17	-.11	-.97	.33
Opvoedingsovereenstemming x geslacht	.22	.37	.07	.60	.55

Internaliserend probleemgedrag. Tabel 4 toont de resultaten van de regressieanalyse waarmee werd getoetst of opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie internaliserend probleemgedrag voorspellen. De controlevariabelen, geslacht van het kind en leeftijd van het kind, bleken geen significante voorspellers te zijn. In de tweede stap van het model bleek tevredenheid over de partnerrelatie een significante voorspeller te zijn van internaliserend probleemgedrag van het kind ($t = 2.13, \beta = .26, p =$

.036). De positieve Beta-coëfficiënt geeft aan dat een hogere score op tevredenheid over de partnerrelatie meer internaliserend probleemgedrag voorspelt. Dit betekent hier dat minder tevredenheid over de partnerrelatie meer internaliserend probleemgedrag bij het kind voorspelt (een hogere score op de MMQ betekend minder tevredenheid over de partnerrelatie). Opvoedingsovereenstemming tussen de ouders bleek geen significante voorspeller te zijn voor internaliserend probleemgedrag van het kind. Het model, met de voorspellers tevredenheid over de partnerrelatie en opvoedingsovereenstemming, was eveneens niet significant ($F(6) = 1.51, p = .18$). De verklaarde variantie van het model was 8.9 procent. Verder werd er geen bewijs gevonden voor een modererend effect van geslacht van het kind op het verband tussen tevredenheid over de partnerrelatie en internaliserend probleemgedrag. Ditzelfde gold voor het verband tussen opvoedingsovereenstemming en internaliserend probleemgedrag.

Tabel 4

Multipele Regressieanalyse voor Internaliserend Probleemgedrag (N=100)

	Ongestandaardiseerde Coëfficiënten		Gestandaardiseerde coëfficiënten	<i>t</i>	<i>P</i>
	B	Std. Error	Beta		
<i>Stap 1</i>					
Geslacht van het kind	.03	.04	.08	.79	.43
Leeftijd van het kind	-.01	.01	-.07	-.74	.46
<i>Stap 2</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie	.19	.09	.25	2.13	.04
Opvoedingsovereenstemming	-.10	.19	-.07	-.54	.59
<i>Stap 3</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie x geslacht	-.23	.18	-.15	-1.31	.19
Opvoedingsovereenstemming x geslacht	.28	.38	.09	.73	.47

Ongehoorzaamheid van het kind. Tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse waarin werd gekeken of opvoedingsovereenstemming en tevredenheid over de partnerrelatie ongehoorzaamheid bij het kind voorspellen. In de tabel is te zien dat zowel tevredenheid over de partnerrelatie als opvoedingsovereenstemming niet significant gerelateerd waren aan ongehoorzaamheid. Echter de controlevariabele geslacht van het kind was wel significant ($t =$

-2.38, $\beta = -.24$, $p = .02$). Jongens ($M = .75$, $SD = .41$) laten hierbij meer ongehoorzaamheid zien dan meisjes ($M = .62$, $SD = .33$). Tenslotte werd er geen bewijs gevonden voor een modererend effect van geslacht van het kind op het verband tussen tevredenheid over de partnerrelatie en ongehoorzaamheid. Dit gold ook voor het verband tussen opvoedingsovereenstemming en ongehoorzaamheid.

Tabel 5

Multipele Regressie analyse voor Ongehoorzaamheid (N=100)

	Ongestandaardiseerde Coëfficiënten		Gestandaardiseerde coëfficiënten	<i>t</i>	<i>P</i>
	B	Std. Error	Beta		
<i>Stap 1</i>					
Leeftijd van kind	-.01	.01	-.13	-1.26	.21
Geslacht van kind	-.11	.04	-.24	-2.38	.02
<i>Stap 2</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie	.08	.11	.09	.78	.43
Opvoedingsovereenstemming	-.27	.23	-.15	-1.15	.26
<i>Stap 3</i>					
Tevredenheid over de partnerrelatie x geslacht	.07	.22	.04	.30	.78
Opvoedingsovereenstemming x geslacht	.13	.47	.03	.28	.78

Discussie

Uit dit onderzoek is gebleken dat minder opvoedingsovereenstemming tussen ouders meer (door ouders gerapporteerd) externaliserend probleemgedrag voorspelt bij jonge kinderen. Ook bleek dat minder tevredenheid over de partnerrelatie van de ouders meer internaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen voorspelt. Als laatste bleek geslacht van het kind in dit onderzoek geen moderator te zijn in de relatie tussen de mate van opvoedingsovereenstemming dan wel tevredenheid over de partnerrelatie en probleemgedrag van het kind. In dit hoofdstuk zullen de vooraf geformuleerde hypothesen aan de hand van de resultaten worden besproken. Hierna zullen sterke punten en beperkingen van het onderzoek worden beschreven en zal de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoek worden besproken. Tenslotte zullen aanbevelingen voor toekomstig onderzoek worden geformuleerd.

Opvoedingsovereenstemming tussen ouders

In dit onderzoek is in de eerste plaats gekeken naar het verband tussen opvoedingsovereenstemming tussen de ouders en de mate van probleemgedrag van jonge kinderen. Verwacht werd dat bij een mindere mate van opvoedingsovereenstemming tussen de ouders, de kinderen meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag zouden laten zien. In eerdere onderzoeken is namelijk gevonden dat een gebrek aan opvoedingsovereenstemming tussen de ouders een negatieve invloed heeft op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Zo werd gevonden dat kinderen wiens ouders het minder eens waren over de opvoeding meer last hadden van angst, depressie en somatische klachten dan kinderen wiens ouders het vaak eens waren over de opvoeding (Chen & Johnston, 2012; Jourilles¹ et al., 1991). Ook werd er gevonden dat kinderen vaker agressief en delinquent gedrag lieten zien naarmate hun ouders het minder eens waren over de opvoeding (Chen & Johnston, 2012; Dadds & Powell, 1991; Kerig, 1996).

Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat, wanneer externaliserend probleemgedrag van het kind door de ouders werd gerapporteerd, minder opvoedingsovereenstemming tussen de ouders meer externaliserend probleemgedrag bij het kind voorspelde. Dit komt overeen met eerder onderzoek. Echter, de mate van opvoedingsovereenstemming was niet gerelateerd aan de mate van ongehoorzaamheid van het kind in de thuissituatie. In eerder onderzoek is wel een relatie gevonden tussen ongehoorzaamheid en opvoedingsovereenstemming (Jourilles, Bourg & Farres, 1991). In deze eerdere onderzoeken is echter met name ongehoorzaam gedrag in het bijzijn van beide ouders

onderzocht, terwijl in dit onderzoek ongehoorzaam gedrag is gemeten tijdens een taak waarbij slechts één ouder aanwezig was. Het is misschien mogelijk dat een gebrek aan opvoedingsovereenstemming vooral tot meer ongehoorzaamheid leidt wanneer het kind in het bijzijn van beide ouders is. Alleen dan krijgt het kind mogelijk verschillende signalen tegelijkertijd en zijn er twee soorten regels van toepassing.

In tegenstelling tot de vooraf geformuleerde hypothese werd er in dit onderzoek geen verband gevonden tussen opvoedingsovereenstemming tussen de ouders en internaliserend probleemgedrag van jonge kinderen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat een gebrek aan opvoedingsovereenstemming, in tegenstelling tot bijvoorbeeld openlijke conflicten tussen ouders, weinig tot geen angst of stress bij het kind veroorzaakt (Rutter, 1994). Een gebrek aan opvoedingsovereenstemming kan er echter wel toe leiden dat kinderen wisselende boodschappen krijgen en daardoor niet weten hoe ze zich moeten gedragen. De ene ouder kan bijvoorbeeld zeggen dat het kind zijn eten altijd moet opeten, terwijl het kind bij de andere ouder wel wat mag laten staan. Volgens de Coercion Theorie kan inconsistentie in het stellen van regels negatieve interacties tussen ouders en kind in de hand werken (Fisher & Kane, 1998). Het negatieve commentaar van de ouder op ongewenst gedrag van het kind en de daarop volgende negatieve reactie van het kind zorgen ervoor dat de ouder en het kind in een negatieve spiraal terecht komen. Wanneer de ouder uiteindelijk toegeeft aan het kind, is het waarschijnlijk dat het kind het ongewenste gedrag opnieuw zal vertonen en mogelijk in heftigere vorm. Dit kan ook weer de frustratie bij de ouder zelf vergroten. Deze negatieve interactiepatronen lijken vooral meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen te veroorzaken, zoals agressie, maar niet meer internaliserend probleemgedrag (Crosswhite & Kerpelman, 2008).

Tevredenheid over de partnerrelatie

Naast het verband tussen de mate van opvoedingsovereenstemming tussen ouders en probleemgedrag van kinderen, is in dit onderzoek gekeken naar het verband tussen tevredenheid over de partnerrelatie en probleemgedrag van kinderen. Verwacht werd dat wanneer ouders minder tevreden zijn over de partnerrelatie kinderen meer externaliserend en internaliserend probleemgedrag zouden laten zien. Dit werd verwacht omdat ontevredenheid over de partnerrelatie een verstoorde thuissituatie kan veroorzaken, waardoor de kinderen een minder optimale sociaal-emotionele ontwikkeling doormaken (Oliva, Arranz, Parra, & Olabarrieta, 2012). Meer ontevredenheid over de partnerrelatie bij de ouders heeft namelijk effect op de opvoeding van de ouders. Ouders zijn vaak meer gestrest, letten minder op hun

kinderen en geven mogelijk minder emotionele steun aan hun kinderen (Azam & Hanif, 2011). Uit eerder onderzoek bleek ook dat, wanneer zowel vaders als moeders minder tevreden waren over de partnerrelatie, dit meer gedragsproblemen bij kinderen voorspelde (Cummings & Davies, 2002; Linville et al., 2010; Schoppe-Sullivan et al., 2007). Uit een onderzoek van Linville en collega's (2010) bleek bijvoorbeeld dat wanneer ouders minder tevreden waren over hun partnerrelatie wanneer het kind twee jaar oud was, de kinderen meer storend gedrag (bijvoorbeeld zeuren, liegen, woedeaanvallen en huilen) lieten zien op driejarige leeftijd. Verder bleken in een onderzoek van Fishman en Meyers (2000) kinderen wiens ouders minder tevreden waren over hun partnerrelatie, verdrietiger, minder sociaal en ongehoorzamer te zijn dan andere kinderen. Uit de resultaten van dit onderzoek bleek, in overeenstemming met de literatuur, dat er een verband bestond tussen tevredenheid over de partnerrelatie van ouders en internaliserend probleemgedrag van jonge kinderen. Minder tevredenheid over de partnerrelatie van beide ouders voorspelde meer internaliserend probleemgedrag bij het kind. In tegenstelling tot eerder onderzoek werd er in dit onderzoek echter geen verband gevonden tussen tevredenheid over de partnerrelatie en externaliserend probleemgedrag van jonge kinderen en tussen tevredenheid over de partnerrelatie en geobserveerde ongehoorzaamheid van het kind. Een mogelijke verklaring voor het feit dat tevredenheid over de partnerrelatie wel gerelateerd was aan internaliserend probleemgedrag van kinderen en niet aan externaliserend probleemgedrag, is dat ontevredenheid over de partnerrelatie voor meer onuitgesproken spanningen in de thuissituatie kan zorgen (Loucks & Shaffer, 2014). Kinderen kunnen deze spanningen, mogelijk onbewust, opmerken en dat kan bij het kind leiden tot stress. Deze ervaring van stress kan zich uiten in allerlei internaliserende gedragingen, zoals angstig en teruggetrokken gedrag, maar zal mogelijk minder snel leiden tot externaliserend probleemgedrag (Beausang, Farrell, & Walsh, 2012).

Effecten van de kwaliteit van de partnerrelatie op probleemgedrag van kinderen

De resultaten van dit onderzoek suggereren dat verschillende aspecten van de kwaliteit van de relatie tussen ouders een ander effect hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Op basis van de resultaten van dit onderzoek kan gesuggereerd worden dat een mindere mate van opvoedingsovereenstemming tussen de ouders mogelijk leidt tot een inconsistente opvoedingsomgeving voor het kind, wat vervolgens externaliserend probleemgedrag bij het kind kan versterken. Anderzijds kan minder tevredenheid over de partnerrelatie leiden tot meer onderhuidse spanningen bij de ouders en stress bij het kind, wat vervolgens internaliserend probleemgedrag bij het kind kan versterken.

Geslacht van het kind

Naast het directe verband tussen relatiekenmerken van de ouders en probleemgedrag van kinderen is gekeken of geslacht van het kind een modererende rol speelt in dit verband. Er werd verwacht dat de relatie tussen de kwaliteit van de ouderrelatie en probleemgedrag van het kind sterker is voor jongens dan voor meisjes. Uit eerder onderzoek is namelijk naar voren gekomen dat jongens gevoeliger zijn voor omgevingsinvloeden, zoals de opvoedingsstijl van de ouders, dan meisjes (Mesman, Bongers, & Koot, 2001). Verder bleek dat alleen jongens meer internaliserend probleemgedrag laten zien wanneer ouders meer huwelijksproblemen rapporteerden (Dadds & Powell, 1991; El-Sheikh & More-Station, 2004). Echter, in dit onderzoek bleek geslacht van het kind geen modererend effect te hebben op het verband tussen opvoedingsovereenstemming tussen ouders dan wel de mate van tevredenheid over de partnerrelatie en (internaliserend en externaliserend) probleemgedrag van het kind. Dat er in dit onderzoek geen modererend effect is gevonden van geslacht van het kind, terwijl dit in andere onderzoeken wel het geval was, kan mogelijk verklaard worden doordat in eerdere studies voornamelijk oudere kinderen zijn onderzocht. Het is mogelijk dat verschillen tussen jongens en meisjes in ontvankelijkheid voor de omgeving met name pas op latere leeftijd een rol gaan spelen wat betreft de mate van gevoeligheid voor de kwaliteit van de relatie tussen de ouders. Een eerste ondersteuning voor deze gedachte is de bevinding dat verschillen in probleemgedrag tussen jongens en meisjes groter worden gedurende de basisschoolperiode (Leve, Kim, & Pears, 2005; Mileva-Seitz et al., 2014). Verder onderzoek is nodig om te achterhalen of verschillen in gevoeligheid voor de omgeving ook groter worden naarmate jongens en meisjes ouders worden.

Sterke punten en beperkingen

In deze paragraaf zullen enkele sterke punten en beperkingen van het onderzoek worden besproken. Een sterk punt van dit onderzoek is dat er zowel is gekeken naar de mening van de moeder als naar de mening van de vader om de mate van tevredenheid over de partnerrelatie en de mate van opvoedingsovereenstemming te bepalen. De meeste onderzoeken naar ouderschap in de vroege kindertijd bevatten alleen gegevens van moeders en niet van vaders. Vaders zijn echter een steeds grotere rol gaan spelen in het gezinsleven (Day & Lamb, 2004). Het is daarom belangrijk om zowel de opvatting van de moeder als van de vader mee te nemen in onderzoek naar de partnerrelatie (Jones & Mosher, 2013). In dit onderzoek zijn de meningen van vaders en moeders samen genomen om een robuuste maat te krijgen voor de kwaliteit van de partnerrelatie. Het nadeel hiervan is wel dat het perspectief

van beide ouders niet apart bekeken kon worden. Een tweede sterk punt is dat in dit onderzoek kinderen in de kleuterleeftijd zijn onderzocht, terwijl in voorgaande studies voornamelijk baby's, schoolgaande kinderen en adolescenten zijn onderzocht. Om een volledig beeld van het verband tussen de kwaliteit van de relatie tussen de ouders en de ontwikkeling van probleemgedrag bij kinderen te kunnen krijgen, is het belangrijk om ook inzicht te krijgen in de leeftijdsperiode tussen de babytijd en de basisschoolperiode. Een ander sterk punt van dit onderzoek is dat er zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag van kinderen is onderzocht. Op basis van dit onderzoek kan er namelijk voorzichtig gesteld worden dat, zoals al eerder vermeld, verschillende aspecten van de partnerrelatie specifieke vormen van probleemgedrag bij kinderen in de hand lijken te werken. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat internaliserende en externaliserende gedragsproblemen in de vroege kindertijd andere gevolgen kunnen hebben voor het sociaal-emotioneel functioneren op latere leeftijd. Zo blijkt dat internaliserend probleemgedrag op jonge leeftijd zich bijvoorbeeld in de adolescentie kan uiten in angst in sociale situaties (Keenan & Shaw, 1997). Externaliserend probleemgedrag lijkt zich echter vooral te uiten in bijvoorbeeld werkloosheid (Fergusson & Horwood, 1998).

Naast sterke kanten zij er ook een aantal beperkingen van het onderzoek die benoemd dienen te worden. Bij het interpreteren van de resultaten moet rekening worden gehouden met het feit dat de ouders over het algemeen een hoog opleidingsniveau hadden. Aanvullend onderzoek onder ouders met een lager opleidingsniveau (bijvoorbeeld ouders die alleen de middelbare school hebben afgemaakt of ouders met een middelbare beroepsopleiding) is nodig om de gevonden resultaten te kunnen generaliseren naar de rest van de bevolking. Een andere beperking is dat in dit onderzoek voornamelijk gebruik is gemaakt van vragenlijsten om kwaliteit van de partnerrelatie en gedrag van het kind te meten. De mogelijkheid bestaat dat de antwoorden van de ouders beïnvloed worden door sociale wenselijkheid. Dit kan mogelijk leiden tot het door ouders minder rapporteren van relatieproblemen als wel van probleemgedrag van het kind (Fisher, 1993). Daarentegen is het ook mogelijk dat ouders wellicht een negatiever beeld hebben van het gedrag van het kind naarmate er meer problemen zijn in de partnerrelatie doordat de huwelijksproblemen stress in de thuissituatie veroorzaken. Wanneer er uitsluitend gebruik wordt gemaakt van observatiemethodes om probleemgedragingen van kinderen te meten zijn deze problemen er niet.

Toekomstig onderzoek

Voor toekomstig onderzoek kan het interessant zijn om de mening van de vader en moeder over de kwaliteit van de partnerrelatie apart te onderzoeken in relatie tot het probleemgedrag van kinderen. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat de manier waarop vaders en moeders de relatie met hun partner ervaren mogelijk een andere invloed heeft op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Zo werd er in een onderzoek van Kerig (1996) gevonden dat meisjes meer angst rapporteerden wanneer alleen de vader meer conflicten tussen de ouders rapporteerde, terwijl jongens meer angst rapporteerden wanneer alleen de moeder meer conflicten met haar partner rapporteerde.

Daarnaast zou in toekomstig onderzoek verder gekeken kunnen worden naar andere factoren dan geslacht die een modererend effect kunnen hebben op het verband tussen kwaliteit van de relatie tussen ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Het kan interessant zijn om bijvoorbeeld te kijken naar sensitiviteit van de ouders als mogelijke moderator (Kerig, 1996; Tamrouti-Makkink, Dubas, Gerris, & Van Aken, 2004). Sensitiviteit kan namelijk werken als beschermende factor voor de negatieve gevolgen van relatieproblemen tussen ouders (Kerig, 1996). In onderzoek van Whiteside-Mansell en collega's (2009) werd bijvoorbeeld gevonden dat kinderen wiens ouders sensitief waren in hun gedrag geen negatieve effecten ondervonden aan de relatieproblemen tussen de ouders. Tenslotte is er tot nu toe vooral onderzoek gedaan naar het effect van relatieproblemen op één specifieke leeftijd van het kind. Met longitudinaal onderzoek kunnen bijvoorbeeld causale verbanden worden onderzocht en ook kan er worden gekeken of vroege relatieproblemen effecten hebben op het probleemgedrag van kinderen in de latere kindertijd.

Conclusie en relevantie

In dit onderzoek bleek dat minder opvoedingsovereenstemming tussen ouders meer externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen voorspelde en dat minder tevredenheid over de partnerrelatie van beide ouders meer internaliserend probleemgedrag bij kinderen voorspelde. Problemen in de relatie tussen de ouders lijken dus een bedreiging te vormen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen. Het is daarom belangrijk om problemen tussen de ouders vroeg te signaleren, zodat vroegtijdig hulp kan worden geboden aan het gezin om problemen in de ontwikkeling van de kinderen te voorkomen. Verder onderzoek naar de rol van relatieproblemen tussen ouders in de vroege kindertijd in de ontwikkeling van probleemgedrag gedurende de kindertijd en in de adolescentieperiode is

nodig om meer inzicht te krijgen in de langetermijneffecten van de kwaliteit van de partnerrelatie.

Referentielijst

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for Child Behavior Checklist/ 4-18 and 1991 Profile*. Burlington, VT: University of Vermont, Dept. of Psychiatry.
- Adamson, J. L., & Thompson, R. A. (1998). Coping with interpersonal verbal conflict by children exposed to spouse abuse and children from nonviolent homes. *Journal of Family Violence, 13*, 213–232. Doi: 10.1023/A:1022896804777
- Arrindell, W.A., Boelens, W., & Lambert, H. (1983) On the psychometric properties of the Maudsley Marital Questionnaire (MMQ): Evaluation of self-ratings in distressed and ‘normal’ volunteer couples based on the Dutch version. *Personality and Individual Differences, 4*, 293-306. Doi: 019f-8869/83
- Azam, A., & Hanif, R. (2011). Impact of parents’ marital conflicts on parental attachment and social competence of adolescents. *European Journal of Developmental Psychology, 8*, 157-170. Doi: 10.1080/17405620903332039
- Bean, R. A., Barber, B. K., & Crane, D. R. (2006). Parental support, behavioral control, and psychological control among African American youth: The relationships to academic grades, delinquency, and depression. *Journal of Family Issues, 27*, 1335-1355. Doi: 10.1177/0192513X06289649
- Beausang, J., Farrell, A., & Walsh, K. (2012). Young people whose parents are separated or divorced: a case for researching their experiences at the intersection of home and school. *Educational Research, 54*, 343-356. Doi: 10.1080/00131881.2012.710092
- Benzies, K. M., Harrison, M. J., & Magill-Evans, J. (2004). Parenting stress, marital quality, and child behaviour problems at age 7 years. *Public Health Nursing, 21*, 111-121. Doi: 10.1111/j.0737-1209.2004.021204.x
- Buehler, C., Anthony, C., Krishnakumar, A., Stone, G., Gerard, J., & Pemberton, S. (1997). Interparental conflict and youth problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies, 6*, 233-247. Doi: 1062-102W7AJ600-0233S12.50/0
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2007). Externalizing problems in fifth grade: Relations with productive activity, maternal sensitivity, and harsh parenting from infancy through middle childhood. *Developmental Psychology, 43*, 1390-1401. Doi: 10.1037/0012-1649.43.6.1390
- Campbell, S. B., Pierce, E. W., Moore, G., Marakovitz, S., & Newby, K. (1996). Boys externalizing problems at elementary school age: Pathways from early behaviour problems, maternal control, and family stress. *Development and Psychopathology, 8*, 701-719. Doi: 10.1017/S0954579400007379

- Cavendish, W., Montaque, M., Enders, C., & Dietz, S. (2014). Mothers' and Adolescents' Perceptions of Family Environment and Adolescent Social-Emotional Functioning. *Journal of Child and Family Studies, 23*, 52–66. Doi: 10.1007/s10826-012-9685-y
- CBS. (2013). *Beroepsbevolking: behaalde onderwijs naar herkomst geslacht en leeftijd*. Verkregen op 29 juli, 2014, van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication>.
- Chen, M., & Johnston, C. (2012). Interparent childrearing disagreement, but not dissimilarity predicts child problems after controlling for parenting effectiveness. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 41*, 189-201. Doi: 10.1080/15374416.2012.651997
- Crosswhite, J. M., & Kerpelman, J. L. (2009). Coercion theory, self-control, and social information processing: Understanding potential mediators for how parents influence deviant behaviors. *Deviant Behavior, 30*, 611-646. Doi: 10.1080/01639620802589806
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 43*, 31–63. Doi: 10.1111/1469-7610.00003
- Dadds, M. R., & Powell, M. B. (1991). The relationship of interparental conflict and global marital adjustment to aggression, anxiety, and immaturity in aggressive and nonclinic children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 19*, 553-567. Doi: 10.1007/BF00925820
- Day, R. D., & Lamb, M. E. (2004). *Conceptionalizing and measuring father involvement*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- El-sheikh, M., & Almore-Station, L. (2004). The link between marital conflict and child adjustment: Parent–child conflict and perceived attachments as mediators, potentiators, and mitigators of risk. *Development and Psychopathology, 16*, 631-648. Doi: 10.1017/S0954579404004705
- Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (1998). Early conduct problems and later life opportunities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 39*, 1097-1108. Doi: 10.1111/1469-7610.00414
- Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. *Journal of Consumer Research, 20*, 303-315. Doi: 0093-5301/94/2002-0010
- Fisher, P. K., & Kane, C. (1998). Coercion Theory: Application to the inpatient treatment of conduct-disordered children. *Journal of child and adolescent psychiatric nursing, 11*, 129-134. Doi: 10.1111/j.1744-6171.1998.tb00028.x

- Fishman, E. A., & Meyers, S. A. (2000). Marital satisfaction and child adjustment: Direct and mediated pathways. *Contemporary Family Therapy* 22, 437- 452. Doi: 10.1023/A:1007848901640
- Goldberg, W. A., & Easterbrooks, M. A. (1984). Role of marital quality in toddler development. *Developmental Psychology*, 20, 504-514. Doi: 10.1037/0012-1649.20.3.504
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children`s adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-290. Doi: 0033-2909/90
- Jones, J., & Mosher, W. D. (2013). Fathers` involvement with their children: United States, 2006-2010. *National Health Statistics Reports*, 71, 1-22. Doi: cdc.gov/nchs/data/nhsr/nhsr071.pdf
- Jourilles, E. N., Murphy C. M., O`Leary, K. D. (1989). Interspousal aggression, marital discord, and child problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 57, 453-455. Doi: 0022-006X/89/S00.75
- Jourilles, E. N., Bourg, W. J., & Farris, A. M. (1991). Marital adjustment and child conduct problems: A comparison of the correlation across subsamples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 29, 354-357. Doi: 10.1037/0022-006X.59.2.354
- Jourilles¹, E.N., Murphy, C.M., Farris, A.M., Smith, D.A., Richters, J.E., & Waters, E. (1991). Marital Adjustment, Parental Disagreements about Child Rearing, and Behavior Problems in Boys: Increasing the Specificity of the Marital Assessment. *Child Development*, 62, 1424-1433. Doi: 10.1111/j.1467-8624.1991.tb01615.x
- Keenan, K., & Shaw, D. (1997). Developmental and social influences on young girls' early problem behavior. *Psychologies Bulletin*, 121, 95-113. Doi: 0033-2909/97
- Kerig, P. K. (1996). Assessing the links between interparental conflict and child adjustment: The conflicts and problem-solving scales. *Journal of Family Psychology*, 10, 454-473. Doi: 10.1037/0893-3200.10.4.454
- Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting practices: A meta-analytic review. *Family Relations*, 49, 25-44. Doi: 10.1111/j.1741-3729.2000.00025.x
- Leve, L. D., Hyoun, K. K., & Pears, K. C. (2005). Childhood temperament and family environment as predictors of internalizing and externalizing trajectories from ages 5 to 17. *Journal of abnormal Child Psychology*, 33, 505-520. Doi: 10.1007/s10802-005-6734-7

- Linville, D., Chronister, K., Dishion, T., Todahl, J., Miller, J., Shaw, D., Gardner, F., & Wilson, M. (2010). A longitudinal analysis of parenting practices, couple satisfaction, and child behaviour problems. *Journal of Family Therapy, 36*, 244-255. Doi: 10.1111/j.1752-0606.2009.00168.x.
- Loucks, L. A., & Shaffer, A. (2014). Joint relation of intimate partner violence and parenting stress to observed emotionally unsupportive parenting behaviour. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 3*, 178-192. Doi: 10.1037/cfp0000023
- Mesman, J., Bongers, I. L., & Koot, H. M. (2001). Preschool developmental pathways to preadolescent internalizing and externalizing problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 42*, 679-689. Doi: 10.1017/S0021963001007351
- Mileva-Seitz, V. R., Ghassabian, A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Den Brink, J. D., Linting, M., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., Tiemeier, H., & Van IJzendoorn, M. H. (2015). Are boys more sensitive to sensitivity? Parenting and executive function in preschoolers. *Journal of Experimental Child Psychology, 130*, 193-208. Doi: 10.1016/j.jecp.2014.08.008
- Montague, M., Cavendish, W., Enders, C., & Dietz, S. (2010). Interpersonal relationships and the development of behavior problems in adolescents in urban schools: A longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence, 39*, 646-657. Doi: 10.1007/s10964-009-9440-x
- Oliva, A., Arranz, E., Parra, A., & Olabarrieta, F. (2012). Family structure and child adjustment in Spain. *Journal of Child and Family Studies, 23*, 10-19. Doi: 10.1007/s10826-012-9681-2
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2001). Antecedents and behaviour-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development, 72*, 583-598. Doi: 10.1111/1467-8624.00298
- Rutter, M. (1994). Family discord and conduct disorder: Cause, consequence, or correlate? *Journal of Family Psychology, 8*, 170-186. Doi: 10.1037/0893-3200.8.2.170
- Salari, R., & Thorell, L. B. (2015). Parental monitoring in late adolescence: Relations to ADHD symptoms and longitudinal predictors. *Journal of Adolescence, 40*, 24-33. Doi: 10.1016/j.adolescence.2015.01.002
- Schoppe-Sullivan, S. J., Schermerhorn, A. C., & Cummings, M. (2007). Marital Conflict and Children's Adjustment: Evaluation of the Parenting Process Model. *Journal of Marriage and Family, 69*, 1118-1134. Doi: 10.1111/j.1741-3737.2007.00436.x

- Tamrouti-Makkink, I. D., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., & Van Aken, M. A. G. (2004). The relation between the absolute level of parenting and differential parental treatment with adolescent siblings' adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*, 1397-1406. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00331
- Teubert, D., & Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta-analysis. *Parenting: Science and Practice, 10*, 286–307. Doi: 10.1080/15295192.2010.492040
- Webster-Stratton, C., & Hammond, M. (1999). Marital conflict management skills, parenting style, and early-onset conduct problems: Processes and pathways. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40*, 917-927. Doi: 0021-9630/99
- Whiteside-Mansell, L., Bradley, R. H., McKelvey, L., & Fussell, J. J. (2009). Parenting: Linking impacts of interpartner conflict to preschool children's social behavior. *Journal of Pediatric Nursing, 24*, 389-400. Doi: 10.1016/j.pedn.2007.08.017
- Wolfe, D. A., Jaffe, P., Wilson, S., & Zak, L. (1985). Children of battered women: The relation of child behaviour to family violence and maternal stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 53*, 657-665. Doi: 10.1037/0022-006X.53.5.657
- Youngblade, L. M., Theokas, C., Schulenberg, J., Curry, L., Huang, I., & Novak, M. (2007). Risk and promotive factors in families, schools, and communities: A contextual model of positive youth development in adolescence. *Pediatrics, 119*, 47–53. Doi: 10.1542/peds.2006-2089H